

Rudolfínská renesance – díl jedenáctý

Hudba v Chebu v době reformace

Západočeské město Cheb mělo již od středověku vůči českým zemím i zemím německé říše své specifické postavení, které tvořilo vhodné podmínky pro pěstování hudby. V 11. a 12. století příslušelo historickému území Nordgau, jež bylo součástí Bavorska. Po epizodickém připojení k českým zemím za vlády Přemysla Otakara II. se Cheb definitivně dostal pod vládu českého krále až v roce 1322, kdy jej Ludvík IV. Bavorský dal do zástavy Janu Lucemburskému.

TEXT Jan Bilwachs

Město si nadále zachovávalo svůj říšský charakter území nezávislého na české administrativě a daňové správě, zároveň však od českého panovníka získalo obchodní privilegia zahrnující osvobození od mýtných a celních poplatků. Příznivý vliv na místní obchod, a tudíž patrně i na příliv hudebního repertoáru ze zahraničí, měla poloha Chebu na obchodní stezce mezi Prahou a Norimberkem. O pestrém hudebním životě jsou v místním archivu doloženy zmínky již z doby středověku, přesto máme o zdejších hudebních aktivitách k dispozici nejvíce zpráv především z doby reformace, která ve srovnání s okolními městy do Chebu pronikla později až v listopadu roku 1564.

Místní a cestující hudebníci

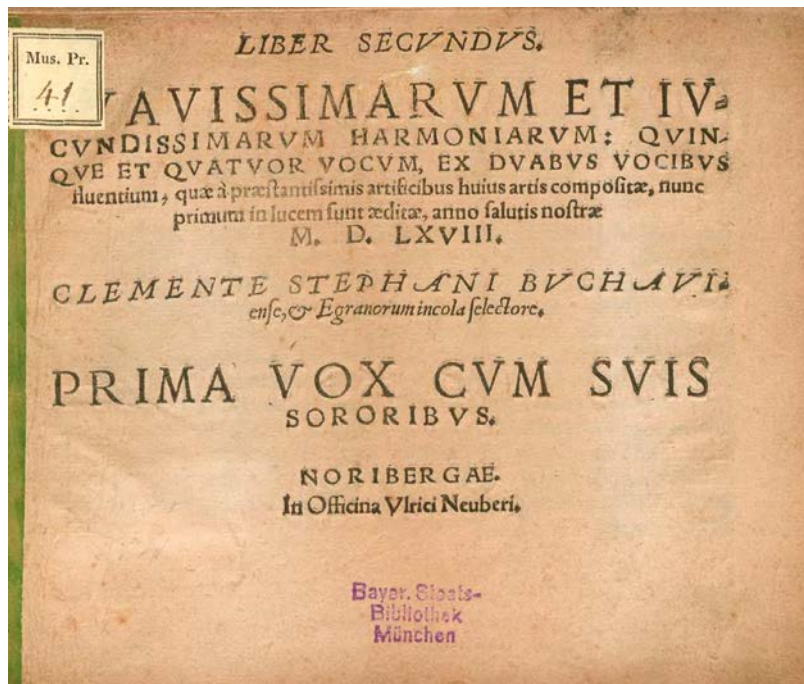
Cheb byl svým politickým statusem a geografickou polohou již od středověku předurčen ke konání říšských sněmů a k setkávání českých a německých panovníků. Právě návštěvy panovníků a politické události konané v Chebu byly vhodnou příležitostí pro provoz nejen vokální, ale i nástrojové hudby. O slavnostech bohatě doprovázených hudbou víme například z doby císaře Zik-

Cheb v roce 1567. Veduta pocházející z místopiseckého díla Cosmographia. (Převzato z: Karl Riess, Musikgeschichte der Stadt Eger im 16. Jahrhundert, Brünn 1935.)

munda či Jiřího z Poděbrad. Provoz hudby zajišťovala jednak uskupení místních hudebníků, ale také městem najímaní pozouněří, kteří spolu se svým zaměstnáním získávali městská privilegia. Speciálním odvětvím pozouněřského řemesla byli věžní trubači, jejichž úkolem bylo fanfárami vítat hosta přicho-

zího k branám, ale také oznamovat požár, věšet prapory a lucerny či ovládat zvony. Z městských věží, obvykle z radniční věže, se rovněž často ozývaly veselé melodie doprovázející činnost měšťanů a obchodníků na tržišti. Měšťští trubači se zároveň podíleli na hudebním doprovodu během významných

Titulní strana Liber secundus suavissimarum ... harmoniarum. (Exemplář z Bayerische Staatsbibliothek, sign. 4 Mus. pr. 41.)

svátků (například na Nový rok či na karnevalové slavnosti), na svatbách, křtech a pohřbech. Po dvaceti letech, co městu chyběl městský trubač, byl v Chebu počátkem roku 1581 zaměstnán Hans Penemann z Freibergu. Za jeho působení se ve městě celkově pozvedla úroveň trubačské činnosti. Z věží již nezněly pouze fanfáry, nýbrž stále častěji také polyfonie německé renesance.

Mnozí hudebníci přicházeli do města spolu s výpravou nebo byli městem k dané příležitosti najímáni. Do Chebu se tak dostávaly i významné osobnosti hudebních dějin 16. století. V roce 1562 Chebem projížděl vévoda Albrecht V. Bavorský, v jehož doprovodu byl účasten benátský skladatel Andrea Gabrieli. S městem pravděpodobně také spolupracoval Friedrich Lindner, vicekapelník z Ansbachu, jemuž v roce 1571 měšťtí radní zaplatili tři zlaté a dvanáct grošů za zpěv při pašijových hrách. V Chebu se dále ke sklonku svého života mezi lety 1614 a 1622 zdržoval skladatel a varhaník Jacob Hassler, jehož bratr Hans Leo Hassler spravoval na Chebsku stříbrné doly.

Hudba na latinské škole a v kostele

Ačkoli hudební spolky a městem najatí či projíždějící hudebníci se významným způsobem podíleli na zvukovosti raně novověkého Chebu, hlavní účast na zdejších provozování hudby měla latinská

škola, jejíž činnost byla úzce provázána s městským farním kostelem sv. Mikuláše. Od jejich počátků datovaných do konce 13. století až do začátku 16. století panovaly na škole skromnější středověké poměry. Rektor s kantorem bývali přechodně jedinými vyučujícími. Situace se změnila v druhé polovině 16. století s příchodem reformace. Vzhledem k populačnímu nárůstu a novým požadavkům na vzdělání se škola rozrostla na pět tříd

a získala prestiž v blízkém okolí. O zavedení reformačních myšlenek včetně nového školního řádu se zasloužil rektor Johann Goldammer, jenž na své pozici setrval až do sklonku 16. století. Jako na jiných latinských školách oné doby, i zde měl vedení chóru na starosti kantor. Výjimkou bylo období za rektora Johanna Goldammera, jenž ze své vlastní iniciativy zároveň zastával pozici kantora.

Pouze malá část žáků docházejících do této ve své době věhlasné školy byla přímo z Chebu. Především žáci ubytovaní na kolejích byli v mnoha ohledech odkázáni sami na sebe a museli si tak přivydělávat plněním různých povinností. Jednou z nich byly pochůzky dům od domu, při nichž si vydělávali zpíváním. To se dělo zejména v období významných svátků. Mládež z latinské školy se společně s pozouněry a dalšími instrumentalisty obvykle podílela také na hudbě při různých lidových a církevních slavnostech, při pašijových hrách a při hrách školních dramát, která byla právě v období reformace velmi oblíbená. O tom, že i školní dramata mohla obsahovat hudební vsuvky, svědčí tříhlasá skladbička a čtyřhlasý kánon v díle *Eine geistliche Aktion*, kterou v roce 1568 nechal vydat místní básník, knihkupec a hudební sběratel, Clemens Stephani.

Každodenní náplní žáků latinské školy ovšem bylo zajišťování hudby při bohoslužbách v kostele sv. Mikuláše. Zatímco v průběhu

Kompozice Quicquid agas prudenter věnovaná Jakubu Krčmovi. (Exemplář z Bayerische Staatsbibliothek, sign. 4 Mus. pr. 41.)

všedních dní zazníval zpravidla jednohlas, k němuž postačil i menší počet zpěváků, o nedělích byl provozován vícehlas vyžadující větší obsazení. Jelikož doposud nevíme o žádných notových pramenech, představu o provozovaném repertoáru si můžeme vytvořit pouze ze stručných zmínek v archiváliích a z nepřímých podkladů. Jedním z těchto nepřímých podkladů jsou čtyři inventáře hudebnin vlastních městem, které sepsali kantotři ve 30. letech 17. století, tedy v době po bitvě na Bílé hoře, kdy se v Chebu již odehrávala protireformační opatření a škola byla přidělena jezuitům. Dle inventářů město vlastnilo oblíbené a v druhé polovině 16. století i hojně rozšířené *Lamentace proroka Jeremiáše* od Orlanda di Lassa, hudební sbírky Friedricha Lindnera, Leonharda Lechnera, Caspara Hasslera či Pietra Giovanelliho, ale také benátské tisky od Adriana Willaerta a Gregoria Zucchiniho. Kromě očividné záliby v italském repertoáru toto složení hudebních tisků rovněž naznačuje, že přinejmenším ke konci 16. století chebská latinská škola byla schopna provozovat skladby s větším, nejspíše i vícesborovým obsazením.

Hudebněsběratelská činnost Clemense Stephaniho

Studenti latinské školy mohli v kostele sv. Mikuláše provozovat také skladby z tištěných hudebních sbírek již zmíněného Clemense Stephaniho (*ca. 1530, †1592). Tento rodák z Bochova byl osobností vskutku pozoruhodnou. Poté, co absolvoval latinskou školu (nejspíše v Chebu či v Jáchymově) a univerzitu v Lipsku, působil v roce 1558 v Chebu na pozici kantora. Jelikož mu kantorát po roce nebyl prodloužen, pokračoval ve své kariéře jako soukromý učitel. Při této činnosti pravděpodobně procestoval velkou část českých zemí; působil například v Oseckém klášteře, v Doksanech, Praze a v jižních Čechách. Krátkou dobu pobýval také v Norimberku. V posledních dvaceti letech svého života působil jako knihkupec nejprve v Horním Slavkově a poté v Chebu.

Jak jsme již naznačili, Stephani nebyl pouze pedagogem a knihkupcem, ale také autorem dramát, tištěných hudebních sbírek a nejspíše také příležitostným skladatelem. První dva hudební tisky s názvem *Suavissimae et jucundissimae harmoniae* (v překladu *Nejsladší*

a *nejlahodnější harmonie*) nechal vydat v Norimberku za svého pobytu v Chebu v letech 1567 a 1568 a již v těchto sbírkách uplatnil své bohaté osobní kontakty a přehled o hudebním repertoáru, jež získal během svých cest. Stephani měl patrně zálibu v hudebních hříčkách franko-vlámských skladatelů, neboť oba díly jsou z nich sestaveny a vydány v podobě dvou hlasových knih nesoucích v překladu z latiny

Johann Hagius (převzato z: K. Riess, Musikgeschichte der Stadt Eger)

Cheb byl v období reformace důležitým regionálním centrem hudebního života.

název *první a druhý hlas se svými sestrami*. Ve skutečnosti se totiž jedná o kánony a z každé hlasové knihy lze tudíž zpívat více hlasů. Oba tisky jsou zároveň navrženy jako sbírky skladeb věnované osobnostem, s nimiž se Stephani znal a mezi nimiž je například Vilém z Rožmberka nebo jihočeský rybníkář Jakub Krčín z Jelčan. Jelikož se pravděpodobně první dvě sbírky setkaly s úspěchem, třetí Stephaniho sbírka *Cantiones triginta* je navržena v podobném, avšak rozsáhlejším formátu.

Z řady Stephaniho hudebněsběratelské produkce poněkud vybočuje tisk *Schöner ausserlesner deutscher psalm* vydaný roku 1568 v Norimberku, v němž jsou shromážděny německojazyčné zhudeb-

něné žalmy a moteta od skladatelů protestantského Německa. Jak naznačuje citát „[...] ganz lieblich zu singen, auch auff allerley instrumenten fast artlich und lustig zu gebrauchen [...]“ převzatý z podnadpisu sbírky, skladby je možné jak zpívat, tak i hrát na rozličné hudební nástroje. Můžeme se domnívat, že právě obsah této sbírky byl součástí repertoáru žáků chebské latinské školy. V tisku totiž nalezneme výhradně skladby s jednoduchou čtyřhlasou sazbu a důrazem na porozumění textu a ve srovnání s latinskými kánony tak mohly spíše nalézt své uplatnění v liturgické praxi při bohoslužbách.

Mezi skladbami, které Stephani ve svých tiscích shromáždil, nalezneme i jména skladatelů působících po určité časové období v Chebu. Jedním z těchto jmen je Johann Hagius (*1530, †po 1575), luteránský kazatel narozený v blízkém Marktredwitzu, jenž mezi lety 1570 a 1574 působil v Chebu na pozici superintendenta (neboli vrchního duchovního). Mimo svoji hlavní teologickou profesi byl Hagius i příležitostným skladatelem a kromě dvou kompozic ve Stephaniho sbírce německých žalmů je autorem také několika hudebních tisků. Hagiova tvorba byla téměř výlučně zaměřena na konkrétní hudební žánr, *symbolum*. Jedná se o skladbu založenou na textovém a případně i hudebním mottu dotyčné osoby, již kompozice oslavuje a již je věnována. Například v symbolu *Also hat Gott die Welt geliebt* zhudebňuje Hagius úryvek z Janova evangelia, jež, jak ve svém tisku uvádí, „si Luther i Melanchthon v srdci oblíbili a který vždy zmiňovali“ a jež následně těmto dvěma významným osobnostem německé reformace věnují.

Z hudebního obrazu, který jsme se pokusili načrtnout, vyplývá, že navzdory formální příslušnosti Chebu českému králi nebyla zdejší hudební kultura ovlivněna tolik hudebním životem v českých zemích jako spíše osobnostmi z blízké Horní Falce a Saska, a především pak saskými centry vzdělanosti, Wittenberkem a Lipskem. Hudbu polyfoniků české renesance bychom proto v repertoáru chebských hudebníků nejspíše nenalezli. Přesto můžeme nejen na základě činnosti Clemense Stephaniho a Johanna Hagia a přítomných nototiskařů Hanse Bürgera a Michaela Mühlmarckarta, ale i z dochovaných inventářů předpokládat, že Cheb byl v období reformace důležitým regionálním centrem hudebního života. ■